

הנסיעה ללנינגרד עיר ילדותי

נוהלי הנסיעות של דיפלומטים זרים ברחבי ברית-המועצות איפשרו לק.ג.ב. לשדר התראה מוקדמת לשירותי הבטחון במקום שאליו עמד להגיע הדיפלומט. השגרירות היתה מחויבת להגיש מראש "נוטה" (הודעה פורמלית) למשרד-החוץ בדבר נסיעתם של דיפלומטים, תוך ציון המועד המדויק, שמותיהם, והמקומות שבהם יבקרו. במקביל היתה נמסרת הודעה לאינטוריסט לצורך רכישת כרטיסי הנסיעה. היה ברור, איפוא, ששירותי הבטחון המקומיים קיבלו התראות מוקדמות טרם בואם של דיפלומטים זרים לאזור.

גם הזמנת החדרים במלונות איפשרה לק.ג.ב. להשלים את ההכנות ל"קבלת פנים" נאותה. היה זמן לבדוק את המיקרופונים הטמונים בחדרים, להכין את סוכני הק.ג.ב. שבמלון ואפילו לדאוג למוניות "מטעם" שנהגיהם ידאגו ל"תפוס" את הלקוחות המעניינים. היינו כבר מנוסים מספיק כדי לקחת הכל בחשבון.

בעצתם של ידידינו היהודים המוסקבאים החלטנו לבקר בעונת הקיץ בערי הקיט שלחופי הים השחור. שם נפשו יהודים מכל קצווי ברית-המועצות. בתוך מהומת הנופשים הרבים ייקל עלינו לקשור איתם קשרים. במסלול הביקורים נכללה ילטה שבקרים, סוצ'י הגרוזינית אשר בפינה הצפונית מזרחית של הים השחור וסוכומי שמדרום לסוצ'י. ב-5-1951 היו עדיין חלקים רבים של ברית-המועצות מחוץ לתחום לזרים ובכללם גם הערים הבלטיות, אוקראינה המערבית, מקומות שהיינו מבקרים בהם לו ניתן היה.

נקבע מראש כי בערים שאינן מוכרות לנו נמעיט בתרגילים וב"טריקים" להימלט מעיניהם הפקוחות של שירותי הבטחון. שיננתי חזור ושנן את ההלכה שאין מוציאים מלה ואין עושים צעד כלשהו שיכול להתפרש כמעשה ריגול. כמובן שאין לוקחים מצלמות. בפגישות עם יהודים מניחים מראש שהיהודי עלול למסור מרצונו או שלא מרצונו את תוכן השיחה. המטרה היתה לפגוש כמה שיותר יהודים, ולהביא אליהם את בשורת הארץ. רק לבקשת היהודי מוסרים חומר קריאה. למקומות הקיט הבאנו איתנו קופסאות שימורים ובקבוקי יין ישראליים, וכמובן סידורים ותשמישי קדושה. את הכריכים ודברי האוכל ארזנו גם כן בעיתונים מישראל. מקובל היה בברית-המועצות לארוז חבילות בעיתונים, שכן ניר אריזה היה מצרך נדיר ביותר ולא היה בשימוש המוני.

למשימת הנסיעות נרתם כמעט כל הסגל. נוסף לאודסה, קייב ולנינגרד הוספנו רשימה לא קטנה של מקומות שבהם ביקרנו לראשונה: ילטה, סימפרופול (בקרים), סוצ'י, סוחומי, טביליסי, טשקנט, קוקנד, קויבישוב וסיזרן. כן עברו השגריר ורעייתו ברכב השגרירות, דרך בילורוסיה ואוקראינה.

לא בכל מקום שאליו הגענו הצלחנו ליצור את הקשר המקווה, אם באמצעות קשר של מכתבים או ביקורים במוסקבה, אך כמעט בכל מקום "פיזרנו" לא מעט חומר, ומה שלדעתי היה חשוב ביותר: ביקורנו השאירו הד בכל מקום. עצם הבשורה על הביקור נפוצה בחוג די רחב ועמה המידע שמסרנו.

במקומות שהיו בתי-כנסת יכולנו לצפות שדבר ביקורנו יזכה להד רחב יותר. אך גם במקומות ללא בית-כנסת, ידעו יהודים להפיץ מפה לאוזן את סיפור המפגש עם אנשי השגרירות של ישראל.

לבית-הכנסת, כפי שמצאנוהו בערי ברית-המועצות, היה יעוד שונה מזה שהורגלנו לו במערב. נוסף על היותו בית-תפילה, היה זה המקום היחיד שבו נפגשו יהודים בינם לבין עצמם, המקום היחיד ששרד לשם קיום קשר כלשהו עם יהודים ויהדות. אולם בית-הכנסת היה גם המקום שבו קיימו שירותי הבטחון פיקוח קפדני. יהודי חייב היה לנצור את לשונו, להיזהר מפני מלשינים וחורשי מזימות ולשמור על עצמו מפני צרות בלתי צפויות.

היה כמובן הבדל באווירה בין בתי-הכנסת השונים. בחלק האירופי של ברית-המועצות היו מצביעים על האנשים שמפניהם היינו צריכים להיזהר. אצל יהודי גרוזיה ואצל יהודי טשקנט שררה בבתי-הכנסת אווירה חופשית הרבה יותר, היו פחות פחד ופחות זהירות, והרבה יותר אהבת ישראל וגילויי אהדה לישראל. אך גם שם, הסבירו לנו, דווח לשלטונות הבטחון על המתרחש.

הנסיעה ללנינגרד, העיר השנייה בגודלה ובחשיבותה אחרי מוסקבה, היתה אחת הנסיעות הראשונות שלי עם בבה. היה לי גם עניין אישי לבקר בה. בהיותי כבן שש גרתי שנתיים בלנינגרד עם אמי ואחותי, וזכרונות אותן השנים נשמרו בזכרוני בבהירות מפליאה. נראה כי התיאורים של העיר ביצירותיהם של גדולי המשוררים והסופרים הרוסיים, כמו פושקין ודוסטובייסקי, הרשימו אותי בשנות נעורי.

לנינגרד- פטרבורג בימי הצארים - נראתה די בלויה בימים ההם אך יופיה נשמר היטב חרף שנות המצור, ההפגזות וההפצצות של ימי מלחמת העולם השנייה. את הבנייה המרשימה בפטרבורג תיכננו טובי האדריכלים הצרפתיים שהועסקו על-ידי שליטי רוסיה הצארית. נהר הנייבה, שגדותיו רוצפו אבני שחם, התעלות שחצו את לב העיר על גשריהן היפים להפליא, הפארקים, הגנים עם מזרקות ופסלים שבחלקם הובאו מצרפת, ואפילו מבצר שליסלבורג, ששימש בית-סוהר - כל אלה הרשימו אותי כילד עד כדי כך שכאשר באתי לעיר כעבור למעלה משלושים שנה עם בבה והצצתי מבעד לחלון המונית שהובילה אותנו למלון, נוכחתי לדעת שאני מכיר את העיר.

שנות ילדותי בלנינגרד נחרטו היטב בזכרוני. בשלהי מלחמת העולם הראשונה נמלטה אמי עם ילדיה ושלושה אחיה לפרם, עיר גדולה למדי בקרבת הגבול המזרחי של רוסיה האירופית. ב-1921 איפשרו השלטונות הסובייטים לאמי, אלמנת לוחם שנפל בקרבות 1918, לעבור ללנינגרד, שם סידרו לה דירה. זכרתי שנסענו הרבה ימים ברכבת מפרם בקרון משא. בלנינגרד חיכתה לנו דירה כמעט ריקה בעלת חדרים רבים בבניין גדול. בימים הקשים שלאחר המהפכה ומלחמת האזרחים מצאנו את הדירה שפעם היתה מפוארת, בלויה, ללא חשמל וללא חימום. הצטופפנו

כולנו בחדר אחד שהצלחנו לחמם בעזרת תנור ברזל קטן. שברי ארגזים ולוחות שמצאנו אחותי ואני בחוצות העיר, שימשו לנו עצים להסקה.

אינני זוכר כיצד הצליחה אמא לפרנס ולהאכיל אותנו. אחותי שהיתה בחמש שנים מבוגרת ממני, אהבה מאוד את השוטטות ברחובות, בפארקים ולאורך גדות הנהר נייבה. היתה זאת שנת 1921. העיר עדיין לא התאוששה מן המהפכה וממלחמת האזרחים, היה אי-סדר בכל והמחסור היה קשה אך בתי-ספר נפתחו. בבניין יפה שאיכסן לפני המהפכה גימנסיה ידועה, מצאתי את בית-ספרי הראשון. גם אחותי למדה כאן. שנינו הלכנו לבית-הספר ברגל, מרחק לא רב ממקום מגורינו. הייתי בן שבע כשעזבנו את לנינגרד בדרך לאסטוניה.

מתחנת הרכבת הגענו למלון במונית. נסענו לאורכו של נייבסקי פרוספקט, הרחוב הראשי של פטרבורג-לנינגרד. לאחר שהסתדרנו במלון, ביקשתי להראות לבבה את הבית שבו גרתי בילדותי ואת בניין בית-ספרי הראשון, מבלי שאפנה לאיש בבקשת עזרה. רציתי לנסות למצוא את הדרך בעצמי, וכך עשיתי. חצינו את נהר הנייבה על-פני הגשר שפסלי אריות ניצבים משני צדדיו, והגענו לאי וסילייבסקי, שם גרנו ברחוב ליניה 6 בית 43. בית קומות גדול שבקומתו האחרונה היתה דירתנו הגדולה. משם צעדתי ללא היסוס אל ה"שדרה הבינונית", אל בניין בית-הספר, שגם הוא נשאר לעמוד על עמדו.

חזרנו למלון וישבנו לתכנן את הימים שנבלה בלנינגרד. החלטנו לבקר בבית-הכנסת בשבת וביום חול. אחר-כך נטייל הרבה בעיר, נבקר במוזיאונים ולפחות ערב אחד נלך להצגה או לקונצרט. היו לנו שתי כתובות של יהודים.

מרגע שיצאנו את המלון בדרך אל בית-הכנסת, גילינו "זנב", שלא עשה כל נסיון ש"לא להיראות". הלך אחרינו אדם במרחק לא רב. אחרי כמה רחובות החליף את ה"שלעפער" שלנו אדם אחר, שגם הוא לא הסתתר. מאז אותו טיול ראשון, וכל ימי שהותנו בלנינגרד, היינו תחת פיקוח כמעט צמוד. בבית-הכנסת מצאנו רק את השמש. הוא קיבל את פנינו בקרירות, אך פתח לפנינו את דלת בית-הכנסת. הבניין היה יפה ולטעמי הרבה יותר מרשים מבית-הכנסת הגדול במוסקבה.

המפגש המחודש עם לנינגרד וההתפעמות מיופיה שנשמר, הוחלפו חיש מהר בהרגשת אכזבה וחוסר אונים נוכח המעקב המופגן. ביקרנו במוזיאונים, אך גם שם גילינו "שומר ראש". לקונצרט לא הצלחנו ללכת. הזמנו כרטיסים במשרד האינטוריסט שבמלון. נטלו כסף, אמרו שיהיה בסדר וביקשו לבוא מאוחר יותר. כשבאנו החזירו לנו את הכסף והתנצלו: "היתה אי-הבנה. אין כרטיסים." השעה היתה מאוחרת מדי בשביל עהזמין כרטיסים לארוע אחר... נסענו במונית לשתי הכתובות שהיו בידינו מבלי שאמרנו לנהג את מספרי הבתים. ידענו שהכתובות הן באזורים החדשים, והסברנו שאנו רוצים לראות את הבנייה החדשה של העיר. רחובות רחבים, בתים אפורים חד-גוניים. "גם פה", הסביר לנו הנהג, "לא בונים אלא בתים של שש קומות, כדי לשמר את סגנונה של העיר." כל הדרך נסעו אחרינו מכוניות פובידה צבעוניות שהתחלפו לסירוגין. שלא כמו במוסקבה, הם נסעו אחרינו כמעט בצמוד. החלטנו לנסוע לפטרודברייץ, ארמון מפואר עם גנים מקסימים, ה"וורסאי"

של פטרבורג. לאתר זה, הנמצא מערבה מלנינגרד, אפשר לנסוע ברכבת חשמלית או בספינה קטנה לאורך החוף של המפרץ הפיני. החלטנו לנסוע לשם ברכבת ולשוב בספינה. מלבדנו התיישבו בתא הרכבת שלנו רק עוד אשה ואיש. לראשונה הבחנו ב"זנב" ממין נקבה. בגנים של פטרודבורייץ נתקלנו סוף-סוף בזוג יהודים שישבו לנוח על הספסל שעליו ישבנו אנו. שוחחנו אתם במכוון בחופשיות רבה, תוך הקפדה שלא לסבכם גם אם ימסרו בחקירה כל מלה ששמעו מאתנו. הם, מצדם, נזהרו מאוד. על עצמם דיברו מעט ונמנעו מלהביע דעות. בעיקר שאלו והקשיבו. משנפרדנו קיוויתי כי שירותי הבטחון לא יגרמו להם צרות. לא היה ברור לנו מדוע בלנינגרד מחמירים שירותי הבטחון, כמו היו רוצים לומר לנו: "אל תעזו לנהוג כאן כפי שאתם נוהגים במוסקבה!" תשובה ברורה, כמובן, לא היתה לנו. מכל מקום, לנו הם הצליחו "לקלקל" את הביקור. בדרך חזרה מפטרודבורייץ זכינו שוב ב"טיפול מיוחד". ירדנו בדרך מהגנים אל החוף והלכנו אל המזח. שם עגנה ספינה. כשהתקרבנו למזח עבר על פנינו בריצה איזה טיפוס שהגיע לביתן הקופה לפנינו. כאשר הגענו לקופה, הרץ המסתורי כבר לא היה שם. אך סירבו למכור לנו כרטיסים להפלגה ללנינגרד. חזרנו ברכבת. אפילו הביקור בשבת בבית-הכנסת היה מאכזב. הרב לא היה. על השיחה איתי השתלט ה"גבאי", כפי הנראה האיש "מטעם". הוא לא עזב אותי לרגע והרגשתי שבנוכחותו נזהרים היהודים מלשוחח איתי. השיחה עם הגבאי היתה, כמובן, חסרת עניין ומשמעות. הביקור בלנינגרד בנושא היהודי היה כה מאכזב שהאפיל גם על הסיפוק הסנטימנטלי שהיה לי מהמפגש המחודש עם העיר היפה שזכרתי מימי ילדותי וקראתי עליה רבות בימי נעורי.